

3.2.

ЦЕНТРИ ПЕРВИННОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

*Марина Шевченко, Ганна Бацюра,
Darinka Klanačar, Dragomir Petric*

Навчальні цілі:

- первинна медична допомога (ПМД)
- сервіси у центрах первинної медико-санітарної допомоги
- амбулаторія сімейної медицини
- фокусування на спільноті
- якість

ВСТУП

До набуття Україною незалежності і практично до 2001 року первинна медична допомога надавалася в амбулаторно-поліклінічних закладах – поліклініках, як це було характерно для організації медичної допомоги населенню на догоспітальному рівні в системі Семашко.

В основу діяльності поліклініки був покладений територіально-дільничний принцип: надання медичної допомоги населенню, що проживає на закріпленій території. Цей принцип було збережено і в роботі окремих лікарів: дільничний принцип для лікарів-терапевтів і лікарів-педіатрів. Ці спеціальності становили близько 25% усієї чисельності практикуючих лікарів. Нормативна чисельність населення на дільниці становила 1700 осіб дорослого населення на одну посаду дільничного терапевта і 800 дітей на одну посаду дільничного педіатра. Фактично на одну посаду дільничного терапевта в містах припадало близько 2100 осіб, навантаження на одну посаду дільничного педіатра в містах – близьке до нормативного. В тих умовах функціонування системи охорони здоров'я передбачалося, що використання дільнично-територіального принципу надання ПМД зможе забезпечити: 1) наближення медичної допомоги до місця проживання або роботи населення; 2) тривалість і наступність в обслуговуванні пацієнтів; 3) комплексне проведення профілактичних, лікувальних і реабілітаційних заходів, диспансерного нагляду. Хоча насправді більшість принципів не було дотримано, і пацієнти досить часто зверталися до лікарів-спеціалістів самостійно, без направлення дільничного лікаря, тобто функція «воротаря» була порушена.

Крім того, медична допомога для працівників великих підприємств чи корпорацій надавалася у відомчих закладах охорони здоров'я – полі-

клінічних відділеннях медико-санітарних частин. Таким чином, для окремих категорій населення, зокрема працівників підприємств, надання послуг лікарів первинної ланки дублювалося, оскільки вони звертали-ся за допомогою як за місцем проживання, так і за місцем роботи.

Основним плановим показником діяльності лікарів первинної ланки був показник відвідуваності (кількість відвідувань у розрахунку на 1 жителя в рік).

ПМД як окремий вид медичної допомоги в Україні започатковано із затвердженням у 1995 році посади «лікаря загальної практики/сімейного лікаря» та внесенням спеціальності «Загальна практика – сімейна медицина» до номенклатури лікарських спеціальностей. У 1997 р. деталізовано підходи щодо підтвердження кваліфікаційного рівня за цією спеціальністю.

Починаючи з 2000 року, урядом країни задекларовано і прийнято низку кроків щодо впровадження сімейної медицини в систему охорони здоров'я України. Зокрема, розроблено і затверджено нормативно-правову базу для розвитку ПМД: положення про відділення загальної практики – сімейної медицини (ЗПСМ), лікаря і медичну сестру загальної практики – сімейної медицини. Відділення загальної практики – сімейної медицини функціонувало як структурний підрозділ амбулаторно-поліклінічного закладу при наявності 3 і більше посад лікарів.

Переглянуто підходи до надання медичної допомоги стосовно переходу від територіально-дільничного до сімейно-територіального принципу обслуговування прикріпленого населення. Запропоновано нові норми навантаження на лікаря ЗПСМ: одна посада лікаря на 1100–1200 осіб дитячого і дорослого населення в сільській місцевості, 1400–1500 осіб – у міській місцевості. ПМД у цей період і до 2017 року надавалася переважно у структурних підрозділах амбулаторно-поліклінічних закладів: відділеннях сімейних лікарів (СЛ) міських поліклінік, амбулаторіях СЛ у складі дільничних лікарень, дільницях СЛ в райцентрі/на приписних територіях поліклінік районних і центральних районних лікарень, самостійних міських і сільських амбулаторіях сімейних лікарів, окремих поліклініках СЛ.

Із прийняттям змін до законодавства, починаючи з 2011 року, основним типом закладу, який надає ПМД, визначено Центр первинної медико-санітарної допомоги (ЦПМСД) для обслуговування від 50 до 150 тис. населення. На початок 2018 року в Україні ПМД надавалася у 1326 різних типах закладів: Центри ПМСД, самостійні амбулаторії ЗПСМ, відділення ЗПСМ міських та районних поліклінік і лікарень.

Нормативно-правова база закладів ПМСД

Згідно із чинним законодавством, з початку 2018 року і до сьогодні ПМД в Україні надається в закладах охорони здоров'я будь-якої організаційно-правової форми. Це комунальні некомерційні підприємства, приватні заклади, фізичні особи – підприємці, які одержали ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики та забезпечують на її основі медичне обслуговування населення, безпосередньо пов'язане з наданням первинної медичної допомоги.

Визначено типи закладів, які можуть надавати ПМД – Центри ПМСД, амбулаторії моно- та групової практики.

Нормативно врегульовано питання щодо індивідуальної/групової практики і команди з надання ПМД. На сьогодні ПМД можуть надавати лікарі загальної практики – сімейні лікарі, лікарі-педіатри, лікарі-терапевти.

Рекомендовані норми навантаження на лікарів ПМД: 1800 осіб на одного лікаря загальної практики – сімейного лікаря, 2000 осіб – лікаря-терапевта, 900 осіб – лікаря-педіатра.

Запроваджено капітаційний метод фінансування цієї ланки на основі договорів про медичне обслуговування з національною закупівельною агенцією – Національною службою здоров'я України (НСЗУ).

Головним завданням надавача ПМД є забезпечення населення комплексними та інтегрованими послугами, безперервність та пацієнт-орієнтованість. Важливим напрямом діяльності є задоволення потреб населення у відновленні та збереженні здоров'я, запобігання розвитку захворювань, зменшення потреби у госпіталізації та покращення якості життя.

Організація ПМСД

Центри ПМСД в Україні мають правовий статус комунального некомерційного підприємства і є юридичними особами публічного права. Центри ПМСД – неприбуткові установи.

Комунальні некомерційні підприємства Центри ПМСД користуються закріпленням за ними комунальним майном на праві оперативного управління. Організаційна структура центру ПМСД залежить від чисельності і потреб населення, яке обслуговується ним, та місця розташування (міська чи сільська місцевість). У містах центри є більш потужними і мають більш складну організаційну структуру; в сільських поселеннях – ПМД надається як невеликими центрами, так і самостійними амбулаторіями загальної практики – сімейної медицини. Якщо ПМД надається самостійними моно- чи груповими практиками, то такі функції, як юридичний та фінансово-економічний супровід передаються на аутсортинг, а управлінські й адміністративні – покладаються на завідувача амбулаторії.

Примірна організаційна структура міського Центру ПМСД представлена на схемі 3.2.1.

Характеристика діяльності

Перелік послуг ПМД та організація їх надання в Україні регламентовані відповідним наказом МОЗ України. Оскільки ПМД включено до програми медичних гарантій, то специфіка та умови закупівлі передбачені у договорі між закупівельником – НСЗУ та постачальником такої допомоги. Формування відповідних вимог до постачальників ПМД базується на чинних галузевих стандартах, уніфікованих протоколах надання медичної допомоги, примірних табелях матеріально-технічного оснащення, інших нормативно-правових актах та міжнародних рекомендаціях.

Схема 3.2.1

Директор / Медичний директор	Головна медична сестра	Заступник директора з технічних питань	Завідувач відділу правового і кадрового забезпечення	Завідувач відділу публічних закупівель	Заступник директора з економічних питань/Завідувач фінансово-еконо- мічного відділу
• Менеджер з адміністративної діяльності	Процедурний кабінет: • Сестра медична	Господарсько- обслугову- вальний відділ: • Водій • Прибиральник	• Юрист • HR-спеціаліст	• Фахівець із публічних закупівель	Відділ бухгалтерського обліку: • Головний бухгалтер • Бухгалтер • Економіст
Інформаційно-статистичний відділ: • Начальник відділу інформаційного забезпечення • Інженер з комп'ютерних систем • Технік із системного адміністрування • Лікар-методист • Лікар-статистик • Статистик медичний	Кабінет лабораторних досліджень: • Сестра медична • Сестра медична • Сестра медична загальної практики-сімейної медицини • Молодша медична сестра	Технічний персонал • Інший персонал			
Амбулаторія загальної практики – сімейної медицини • Завідувач амбулаторії, лікар ЗПСМ • Лікар ЗПСМ • Лікар-педіатр • Старша сестра медична загальної практики-сімейної медицини • Сестра медична загальної практики-сімейної медицини • Сестра медична • Молодша медична сестра					

» ПМД надається амбулаторно та/або за місцем проживання (перебування) пацієнта/пацієнтки та/або з використанням засобів телекомунікації.

Підстави до надання послуг ПМД: декларація про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу, самозвернення щодо лікування гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 та при невідкладному стані (незалежно від наявності декларації про вибір лікаря).

Постачальники ПМД повинні забезпечити безперервність надання допомоги, організацію забору матеріалу безпосередньо на місці надання ПМД, а також транспортування, взаємодію із закладами вторинної та третинної медичної допомоги, суб'єктами громадського здоров'я, закладами освіти, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, службами у справах дітей, територіальними центрами соціального обслуговування населення, іншими надавачами соціальних послуг тощо. Обов'язковими умовами надання ПМД у договорах з НСЗУ є наявність затвердженої програми з інфекційного контролю та внутрішньої системи управління і контролю якості та безпеки медичної діяльності.

НСЗУ укладено 1858 договорів з постачальниками ПМД, у т. ч. з 1183 комунальними закладами, 194 приватними закладами та 481 фізичною особою-підприємцем (ФОПами), заключено 31,4 млн декларацій з лікарями ПМД (станом на початок червня 2021 року).

ЕКСТРЕНА МЕДИЧНА ДОПОМОГА

Відповідно до статті 35 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» екстрена медична допомога виділена в окремий вид допомоги.

На рівні ПМД законодавчо визначено: ПМД передбачає «...**надання невідкладної медичної допомоги у разі розладу фізичного чи психічного здоров'я пацієнта**, який не потребує екстреної, вторинної або третинної медичної допомоги».

Тому Порядком надання первинної медичної допомоги, затвердженим наказом МОЗ України від 19.03.2018 № 504, передбачено, що у разі виникнення невідкладного стану під час прийому пацієнта лікарем ПМД необхідно викликати бригаду екстреної медичної допомоги та до її прибуття надати пацієнту відповідну медичну допомогу. Також визначено часові межі надання в межах ПМД невідкладної медичної допомоги, зокрема у разі розладу фізичного чи психічного здоров'я пацієнтам, які не потребують екстреної, вторинної або третинної медичної допомоги. У такому випадку її надання здійснюється відповідно до режиму роботи надавача ПМД та годин прийому пацієнтів лікарем (командою) ПМД.

Для уникнення неоднозначності з використанням терміну «невідкладна медична допомога», для цілей організації ПМД в Україні використовується термін «надання ПМД поза годинами прийому пацієнтів» (the Organisation of Out-of-Hours Primary Care).

Центр ПМСД може самостійно або спільно з іншим/іншими поставальниками ПМД створити черговий кабінет для обслуговування населення поза годинами прийому пацієнтів лікарями (командами), а також надання ПМД у вихідні, святкові та неробочі дні. Для організації ПМД поза годинами прийому значну роль мають телефонні та телемедичні консультації, спеціальні сайти, ІТ-додатки для пацієнтів.

Інші послуги

У центрах ПМСД проводяться обов'язкові медичні втручання щодо пацієнтів з наявними факторами ризику розвитку окремих захворювань. Також регламентовано проведення профілактичних втручань, що включає вакцинацію відповідно до вимог календаря профілактичних щеплень, підготовку та надсилання повідомлень про інфекційне захворювання, харчове, гостре професійне отруєння, незвичайну реакцію на щеплення, проведення епідеміологічних обстежень поодиноких випадків інфекційних хвороб.

На рівні ПМД надається консультативна допомога, спрямована на усунення або зменшення звичок і поведінки, що становлять ризик для здоров'я (тютюнокуріння, вживання алкоголю, інших психоактивних речовин, нездорове харчування, недостатня фізична активність тощо), та формування навичок здорового способу життя.

Потужні центри ПМСД мають власні лабораторії або підрозділи для надання лабораторних досліджень, що здійснюються у межах медичних послуг з надання ПМД. До переліку гарантованих лабораторних та інструментальних діагностичних досліджень включено: загальний аналіз крові з лейкоцитарною формулою, загальний аналіз сечі, глюкоза крові, загальний холестерин. Крім того, на рівні ПМД проводяться вимірювання артеріального тиску, електрокардіограма, вимірювання ваги, зросту, окружності талії, швидкі тести на вагітність, тропоніни, ВІЛ, вірусні гепатити, SARS-CoV-2.

В окремих Центрах є денні стаціонари.

Також на рівні ПМД надаються окремі послуги паліативної допомоги, в т.ч. і оцінка ступеня болю та лікування больового синдрому, призначення наркотичних засобів та психотропних речовин.

Охорона здоров'я немовлят та дітей дошкільного віку

Ці послуги надаються педіатрами та лікарями ЗПСМ. Така діяльність також регламентована порядком надання ПМД, який затверджено МОЗ України. Важливою складовою такої допомоги є вакцинація відповідно до вимог календаря профілактичних щеплень. До умов договору з НСЗУ включено окремий індикатор рівня вакцинації – досягнення цільового рівня охоплення вакцинацією першою дозою вакцини КПК – 94% для когорти дітей від 1 до 6 років.

Охорона здоров'я школярів, молоді та студентів

Медичне обслуговування дітей, молоді та студентів забезпечується лікарями ПМД при умові заключення з ним декларації про вибір ліка-

Обсяги надання медичної допомоги, в т.ч. перелік обов'язкових лабораторних та інструментально-діагностичних досліджень, фінансування, визначено у договорах з НСЗУ в рамках окремого пакета «Медична допомога дорослим та дітям в амбулаторних умовах (профілактика, спостереження, діагностика, лікування та медична реабілітація)».

КЛЮЧОВІ МОМЕНТИ

Центри ПМСД як постачальники послуг ПМД націлені на надання пацієнтоорієнтованих послуг населенню від народження до смерті. На рівні ПМД забезпечується організація та надання послуг, які ґрунтуються на принципах доступності, безпечності, результативності, своєчасності, економічної ефективності та недискримінації.

Література

1. Лехан В.М., Крячкова Л.В., Заярський М.І. (2018) Аналіз реформ охорони здоров'я в Україні: від здобуття незалежності до сучасності. Україна. Здоров'я нації, 4(52). С. 5–11.
2. Організація надання первинної медичної допомоги поза годинами прийому пацієнтів (методичні рекомендації) (2019). МОЗ України. URL: https://moz.gov.ua/uploads/2/10935-metodicni_rekomendacii_pmd.pdf.
3. Первинна медико-санітарна допомога/сімейна медицина / З.М. Митник, Г.О. Слабкий, Н.П. Кризина, Л.Ф. Матюха, Н.Г. Гойда, М.В. Шевченко, О.С. Коваленко, В.Г. Слабкий. – К., 2010. – 404 с.
4. Перелік лікарських посад у закладах охорони здоров'я: наказ МОЗ України № 114 від 22.06.95. URL: <https://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=5283>
5. Про внесення змін та доповнень до наказу МОЗ України від 21.11.91 № 168 «Про подальше удосконалення атестації лікарів»: наказ МОЗ України № 97 від 01.06.95. URL: <https://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=5277>.
6. Про затвердження окремих документів з питань сімейної медицини: наказ МОЗ України № 72 від 23.02.2001. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=00SWI92CAA>.
7. Про затвердження Порядку здійснення медичного обслуговування учнів закладів загальної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 2021 р. № 3.1 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-zdiysnennya-medichnogo-obslugovuvannya-uchniv-zakladiv-zagalnoyi-t200121>
8. Про затвердження Порядку надання первинної медичної допомоги: наказ МОЗ України № 504 19.03.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-18#Text>.
9. Про подальше удосконалення атестації лікарів: наказ <https://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=5089>.
10. Про проведення моніторингу реорганізації первинної медико-санітарної допомоги на засадах сімейної медицини: наказ МОЗ України № 244 від 25.06.2001. URL: <https://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=1163>.
11. Черешнюк Г.С. Організаційні основи загальної практики-сімейної медицини: посіб. / Г.С. Черешнюк, Л.В. Черешнюк; Вінниц. НМУ ім. М.І. Пирогова. – Вінниця, 2013. – 76 с.